

België, was het marktaandeel van de Nederlandse coöperatieve banken relatief veel groter. Hoewel men Nederland meer verzuild zou kunnen noemen dan België, telde dit laatste land in de beginperiode meer centrales (middenkassen). De Belgische coöperatieve banken onderhielden via de middenkassen nauwe relaties met andere banken. Dat gebeurde in Nederland niet. De Belgische coöperatieve banken, met name de grootste middenkas, waren in tegenstelling tot de centrales in Nederland, niet alleen op de landbouw gericht, maar verleende ook krediet aan grote industriële bedrijven. De centrales in België hadden een veel sterkere positie ten opzichte van de lokale banken dan de centrales in Nederland, en ga zo maar door.

Door te vergelijken, door de verschillen en overeenkomsten op te sporen, worden de ontwikkelingen in België nog begrijpelijker en wordt duidelijker dat de geschiedenis van zo'n organisatie nauw verbonden is met de economische en sociale geschiedenis en structuur van het land. Dat vergelijken gebeurt echter nauwelijks in het boek. Er wordt opvallend weinig naar de burens gekeken. Dat is geen groot gemis, maar het is wel jammer. Want de verschillen en overeenkomsten waren de auteurs ongetwijfeld opgevallen en ze hadden er zeker mooie verklaringen voor gevonden. Eén verklaring kan hier wel gegeven worden. Zo kan het grote marktaandeel van de Nederlandse coöperatieve banken een gevolg zijn geweest van het feit dat de landbouw als economische sector in Nederland veel belangrijker was dan in België. En hiermee kom ik direct op een tweede minpuntje: er wordt weinig naar de agrarische omstandigheden gekeken. De agrarische ervaring van na 1895 wordt bijvoorbeeld nauwelijks vermeld en deze heeft toch een grote rol gespeeld bij de opkomst van de banken. De auteurs hebben zich vooral op de institutionele geschiedenis gericht. Daar is overigens veel voor te zeggen, omdat de coöperatieve banken nu eenmaal instellingen zijn met een bijzondere organisatiestructuur. Het heeft in ieder geval een zeer mooi boek opgeleverd.

Paul Brusse
Universiteit Utrecht

Paul M.M. Klep en Ida H. Stamhuis (eds.), *The statistical mind in a pre-statistical era: The Netherlands 1750-1850* (Amsterdam: Aksant, 2002) 374 pp. ISBN 90-5742-034-1

Met de keuze van de titel hebben de redacteuren van de bundel gepoogd een spanning op te roepen: in een tijdperk waarin van 'statistiek' nog geen sprake was (the pre-statistical era) werd er toch zoiets als 'statistiek' bedreven (the statistical mind). In de 'pre-statistical era' was statistiek nog niet kwantitatief zoals zij dat nu is; en statistiek was ook nog geen wetenschap. Toch was er al wel zoiets als 'statistiek', maar dat was veel kwalitatiever, en minder methodologisch. Statistiek is tegenwoordig kwantitatief en mathematisch, en met die bril hebben de schrijvers naar de geschiedenis gekeken. Hoe is die relatief trage voortgang van 'de kwantificering' (wat dat dan ook zijn moge) te begrijpen?

De bundel bevat interessante opbrengsten over de geschiedenis van de statistiek. De verwevenheid tussen de statistische praktijk en het politieke stelsel wordt zeker aannemelijk gemaakt (bijdragen van Randerad, Klep & Verheusen). In Nederland kwam een nationale statistische praktijk relatief laat op gang (vergeleken met bijvoorbeeld Frankrijk) vanwege de decentrale krachten in de republiek en de latere constitu-

tie. De geheimhouding van bureaucratische statistische gegevens belemmerde het universitaire onderwijs (bijdrage van Stamhuis).

Als verzameling losse artikelen over de geschiedenis van statistiek is de bundel lezenswaardig en bevat het veel informatie. Ook door de talloze referenties is dit boek een handig naslagwerk. Het aantal beoefenaars van de geschiedenis van de statistiek stijgt en dat is winst.

Maar de editors pretenderen meer. Ze beloven een unieke integratie te leveren door ‘de statistiek’ als een fenomeen te beschouwen. Die integratie is minder gelukt. De auteurs hebben geprobeerd eenheid te suggereren door zoveel mogelijk over en weer naar elkaar te citeren. Dat is zeker behulpzaam tijdens het lezen maar voor een integratie is toch meer nodig.

Daarvoor wreekt zich de historische en methodologische aanpak van de schrijvers: statistiek is tegenwoordig kwantitatief en alles wat dat niet is wordt beschouwd als afwijking van de ‘statistiek’.

Het probleem van deze bundel is dat het enerzijds de veelkoppigheid van de geschiedenis van de statistiek tot onderwerp heeft, terwijl het anderzijds moeiteloos de termen statistiek, kwantificering, wiskunde gebruikt om zaken mee aan te duiden. Als juist die termen object van onderzoek zijn, verliezen ze hun verklarende kracht.

De vraagstelling op pagina 44 (bijdrage van Klep) is paradigmatisch voor de bundel: ‘What factors in history would processes of inference make more quantitative, more sophisticated, more statistical?’ Maar begrippen als ‘kwantitatief’ en ‘kwalitatief’ zijn inhoudsloze begrippen als je niet uitlegt welke methode werd gebruikt, hoe die methode was ingebed in allerlei ‘sociale theorie’ en wat het doel was van de ‘statistische’ exercitie, wat het object was wat geconstrueerd werd, welk (maatschappelijke en politieke) problemen moesten worden opgelost en welke actor zich opwierp om dat te doen. In de gekozen opzet, echter, leidt de bundel niet tot een these over de periode 1750-1850, en ook niet tot nieuwe onderzoeksvraagstellingen. Het is in dat opzicht veelzeggend dat de bundel een uitleiding mist.

Waarom is niet de praktijk van 1750 als uitgangspunt genomen en van daaruit nieuwe (politieke, bureaucratische, methodologische, universitaire) ontwikkelingen chronologisch behandeld? Op die manier had een analyse kunnen worden gepleegd welke ontwikkelingen zich chronologisch hebben voorgedaan in termen van wetenschap, statistische methoden, overheidsproblemen, politieke problemen en hoe die ontwikkelingen uiteindelijk de praktijk van statistiek hebben veranderd.

Ten slotte rijst bij het lezen van deze bundel opnieuw de vraag naar winst en verlies van het gebruik van de Engelse taal om zulke Nederlandse geschiedenis te schrijven. De leesbaarheid is het niet ten goede gekomen. Waarom moet een analyse van informatieprocessen (bijdrage Stamhuis) in de colleges van Kluit tussen 1802 en 1806 in het Engels? Het zijn Nederlandse teksten, over Nederland, met referenties naar Nederlandse bronnen. Vrijwel alle hoofdstukken hadden als afzonderlijke artikelen in Engelstalige tijdschriften kunnen verschijnen. Omdat een historische duiding van de periode ontbreekt – en dus een relatie tot internationale literatuur ontbreekt – is de vraag waarom niet een lekkere Nederlandse bundel over de Nederlandse statistiek is gemaakt.

Adrienne van den Bogaard